

Krótki szkic o ochronie przyrody

Czym jest ochrona przyrody

Ochrona przyrody, wbrew pozorom nie jest pojęciem oczywistym, ani łatwym do zdefiniowania. Współczesna ochrona przyrody to już zupełnie nowy gmach wiedzy i problemów społecznych budowany na przesłankach naukowych, etycznych i (coraz bardziej) ekonomicznych.

Ochrona przyrody, w szerokim rozumieniu tego pojęcia, jest niewątpliwie jednym z głównych wyzwań współczesnego świata wobec „kryzysu ekologicznego” jaki towarzyszy globalnemu wyścigowi gospodarczemu. Jest odpowiedzią na rosnące antropogeniczne straty w różnorodności biologicznej, zaburzenia w funkcjonowaniu ekosystemów i coraz ostrzej zaznaczające się na Ziemi deficyty podstawowych zasobów naturalnych (np. słodka woda), zagrażające bezpośrednio egzystencji ludzkiej.

Ogólnie mówiąc ochrona przyrody jest (a) ideą i (b) działalnością ludzką opartą na interdyscyplinarnej wiedzy, głównie ekologii, mającą charakter tak poznawczy jak i przede wszystkim praktyczny, stawiająca sobie za cel ochronę wartości przyrodniczych zagrożonych w wyniku antropopresji, czyli pośredniej i bezpośredniej ingerencji człowieka. Ostatnio nabiera też znaczenia jako (c) kompleksowa i syntetyczna dyscyplina naukowa, którą ekolodzy amerykańscy (m.in. Soule, Wilcox 1980) wypromowali pod nazwą *conservation biology*, czyli biologia konserwatorska lub biologia zachowawcza. Ta nowa gałąź nauki, wyrastająca na gruncie ekologii, genetyki i innych nauk podstawowych, stwarza podbudowę teoretyczną i metodologiczną dla działań ochroniarskich, dostarcza odpowiedniej dokumentacji naukowej, interpretacji zjawisk oraz wniosków praktycznych dla wdrożeń (Primack 1993).

W powszechnym i ustawowym rozumieniu **ochrona przyrody oznacza zachowanie, właściwe wykorzystanie oraz odnawianie składników i zasobów przyrody, w szczególności roślin i zwierząt, jak również ekosystemów i kompleksów przyrodniczych.** Tak pojmowana ochrona przyrody ma na celu przede wszystkim:

1. Utrzymanie procesów ekologicznych i ewolucyjnych, trwałości systemów ekologicznych, a przy tym zapewnienie ciągłości egzystencjalnej gatunków i jednostek biocenotycznych;
2. Zachowanie różnorodności form życia na różnych poziomach organizacji biologicznej, jak też form zabytkowych, krajobrazów i dziedzictwa geologicznego;

3. Kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody i otaczającego go świata.

Nie wnikając w sferę etyki, doktryn ideologicznych i Transcedencji można krótko stwierdzić, że **cele i zadania współczesnej ochrony przyrody sprowadzają się przede wszystkim do zachowania różnorodności form życia, w tym gatunków i niektórych ekosystemów, jako wartości biologicznych niepowtarzalnych i – w świetle dzisiejszej wiedzy – nieodtworzalnych** (Ehrlich 1988).

Ochrona przyrody a ekologia

Ekologia jest nauką ścisłą. Jedną z najprostszych i uznanych definicji ekologii pochodzi od Oduma (1971) – „ekologia to nauka o strukturze i funkcjonowaniu przyrody”. Kolejną – sformułował Ch. Krebs (1997): „ekologia jest nauką o zależnościach decydujących o rozmieszczeniu i liczebności organizmów”. Ekologia jest niewątpliwie teoretycznym fundamentem ochrony przyrody – czego nie wie ekologia tego nie zrobi ochrona przyrody. Dostarcza ona ochronie przyrody silnego merytorycznego wsparcia, ale nie powinna być traktowana jako synonim ochrony przyrody. Natomiast wydaje się słuszny pogląd, że ochrona przyrody jest do pewnego stopnia testem teorii ekologicznej.

Ochrona przyrody a ochrona środowiska przyrodniczego

Przyroda i środowisko przyrodnicze to jedna integralna całość. Jednak ze względów czysto praktycznych odróżnia się ochronę przyrody (ang. *nature conservation*, n. *protection*, niem. *Naturschutz*), od ochrony środowiska (ang. *environmental protection*, niem. *Umweltschutz*). Od tego oddzielnego patrzenia na ochronę przyrody i ochronę środowiska przyrodniczego wyraźnie dystansuje się Światowa Strategia Ochrony Przyrody (WCS), przyjmując koncepcję rozwoju zrównoważonego, czyli zintegrowanego i zmierzającego do utrzymania życia na Ziemi w całym jego bogactwie, tak przyrodniczym, jak i kulturowym.

Sozologia – propozycja kompleksowej nauki o środowisku

Na pograniczu wielu specjalności naukowych powstała sozologia – nowa kompleksowa nauka o ochronie przyrody i środowiska, obejmująca problematykę wpływu gospodarki człowieka na środowisko fizyczne i żywą przyrodę. Sozologia nastawiona jest na rozwiązywanie praktycznych problemów, w tym m.in. na zapobieganie procesom degradacyjnym w biosferze i lokalnych systemach przyrodniczych, jak też na działania

rekultywacyjne. Z założenia jest to więc nauka stosowana, zajmująca się kształtowaniem i inżynierią środowiska przyrodniczego. Termin „sozologia” wprowadzony został w 1966 r. przez Walerego Goetla (profesor AGH i Zakładu Ochrony Przyrody PAN w Krakowie), jednak przyjął się on tylko w Europie Środkowo-Wschodniej.

Biologia konserwatorska – nowa nauka o ochronie przyrody

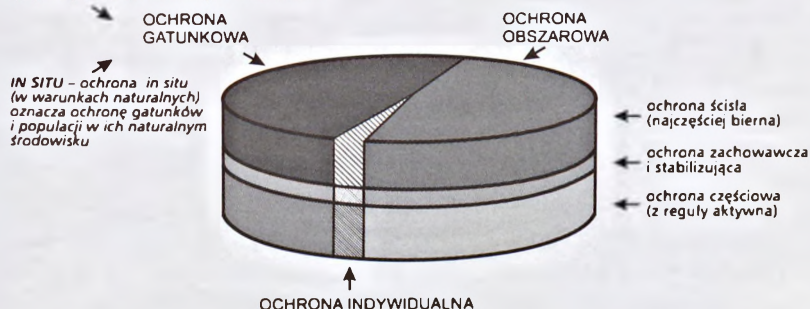
Biologia konserwatorska, inaczej zachowawcza lub ochroniarska (ang. *conservation biology*) to nazwa współczesnej ochrony przyrody w rozumieniu amerykańskim, sprowadzająca się głównie do badania i ochrony różnorodności biologicznej żywych zasobów przyrody. Zajmuje się poza tym takimi zagadnieniami poznawczymi i praktycznymi jak: populacja minimalna zdolna do przeżycia (MVP), populacja efektywna (N_e), populacja założycielska, teoria biogeografii wysp w ochronie przyrody, a także zagadnieniami metodycznymi, jak np. koncepcja analizy wrażliwości populacji (PVA), koncepcja gatunków kluczowych (zwnornikowych) i ochrona w pojęciu metapopulacji. Głównymi twórcami tej dziedziny wiedzy są Anglosasi amerykańcy (m.in. Soulé, Wilcox 1980, Primack 1993).

System i formy ochrony przyrody

System ochrony przyrody tak w Polsce, jak i w większości krajów świata składa się z dwóch głównych uzupełniających się składowych: (1) ochrony gatunkowej i (2) ochrony obszarowej, inaczej rezerwatowej. Niezależnie od tego podziału stosuje się podział na: (1) ochronę ścisłą, najczęściej bierną i (2) częściową, z szeroką możliwością działań czynnych, restytucyjnych. Między ochroną gatunkową i obszarową dość wyraźnie wydziela się tzw. ochrona indywidualna (pomniki przyrody, użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne), zaś między ochroną ścisłą i częściową – tzw. ochrona zachowawcza i stabilizująca, polegająca na drobnych ingerencjach korektywnych i wspomagających tam, gdzie człowiek dokonał już pewnych przekształceń (ryc. 1). Ochronę tę na poziomie populacyjnym i gatunkowym zasadniczo prowadzi się *in situ*, czyli w miejscach i warunkach naturalnych. Niekiedy jednak zachodzi potrzeba odtworzenia, bądź wzmocnienia populacji poprzez zabiegi w warunkach sztucznych, poza miejscem naturalnego występowania. Mamy wtedy do czynienia z ochroną *ex situ*. W ostatnich kilkudziesięciu latach wiele gatunków na skutek antropopresji utraciło naturalne ostoje, toteż umieszcza się je w środowiskach zastępczych. Niektóre z nich (np. koń Przewalskiego *Equus przewalskii*, warzucha polska *Cochlearia polonica*) z braku możliwości powrotu na pierwotne tereny żyją dziś wyłącznie *ex situ*, w warunkach hodowlanych.

W działach systemowych ochrona gatunkowa/ochrona obszarowa i ochrona ścisła/ochrona częściowa przewidziane są i praktykowane różne formy ochrony, których opis znajdziemy w licznych publikacjach (np. Symonides 2007), w tym także w polskiej „ustawie o ochronie przyrody” (2004).

EX SITU – Ochrona *ex situ* (w warunkach sztucznych) - oznacza ochronę poszczególnych taksonów i populacji poza ich naturalnym środowiskiem

Ryc. 1. Ochroniarski „tort”, czyli graficzny model ilustrujący współczesny system ochrony przyrody w Polsce i większości krajów świata. Zwraca uwagę możliwość różnych kombinacji ochrony w dwóch niezależnych płaszczyznach, jakie tworzą ochrona gatunkowa – obszarowa oraz ścisła – częściowa. Proporcje wydzielonych form ochrony – intuicyjne.